

ORAȘUL IAȘI ÎN TIMPUL LUI ȘTEFAN CEL MARE. O SCHIȚĂ DE TOPOGRAFIE ISTORICĂ*

CĂTĂLIN HRIBAN**

În istoria medievală a Moldovei epoca lui Ștefan cel Mare este considerată, pe drept cuvânt, o epocă de aur, iar această viziune datează încă din zorii epocii moderne, întâlnind-o chiar de la Grigore Ureche¹. În ce măsură epoca lui Ștefan cel Mare a constituit o perioadă de prosperitate și dezvoltare teritorială pentru orașul Iași este, în continuare, o direcție de cercetare. „Epoca lui Ștefan cel Mare” este folosită, însă, aici, nu ca un etalon al creșterii economice pentru un oraș moldovenesc medieval, ci drept indicator temporal-politic. Sensul acestei afirmații este următorul: domnia lui Ștefan cel Mare, prin durată mare și prin domnia autoritară și activă administrativ, constituie un „domeniu” special în istoria socială/culturală a Evului Mediu moldovenesc, în care pot fi investigate curente și fenomene sociale și culturale pe cicluri complete sau aproape complete, în care contextul politic este pozitiv². Ca pentru restul Evului Mediu românesc, o cercetare de genul enunțat mai sus este îngăduită de precaritatea izvoarelor.

Analiza și restituirea topografiei unui oraș medieval este o încercare dificilă, care necesită aportul tuturor izvoarelor (documentare, narrative, arheologice, cartografice) și o metodă eliberată de șabloane, mai apropiată de antropologia modernă a *peisajului cultural*³ decât de cercetarea istorică tradițională. Adeseori, încercarea de restituire a istoriei unui organism urban se bazează pe simpla constatare a supraviețuirii acestuia și pe urmărirea, enumerativă și descriptivă, a fazelor sale de evoluție și de regresie. În acest context, topografia și ecologia istorice ale unui oraș sunt doar cauze, printre altele, care contribuie, într-o măsură mai mare sau mai mică la accesul la istorie al orașului. În cazul orașului nostru, datele necesare unei astfel de restituiri sunt atât de precare, în întregul demers pare a fi sortit unui aventuros eșec. Cu toate acestea, datele nu lipsesc, ci sunt

* Studiu inedit.

** Doctorand, Academia Română Filiala Iași, Institutul de Arheologie.

¹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1978 (în continuare: *Ureche*), p.70.

² Ștefan S. Gorovci, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laudae maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Putna – Succava, 2005, p.402.

³ *Kulturlandschaft* sau *Cultural Landscape*, la Octavian Groza devine „peisaj antropizat” (*De re geographica, sau lungul drum al spațiului către teritoriu*, în *Teritorii (Scrieri, dez-scrieri)*, București, 2003, p.241.)

doar prea răsfirate pentru a putea închea o imagine solidă; interesul, în acest context, fiind unul de metodă și de punere la punct a conceptelor și dinamicii necesare unei cercetări cu un asemenea obiectiv, în condițiile precarității datelor de bază, situație valabilă nu doar pentru orașul nostru, ci pentru majoritatea organismelor urbane cu existență istorică din spațiul extracarpatic.

În fapt, topografia și ecologia urbană, departe de a fi doar un fundal, care evoluează sub propriile cadențe, ritmate cosmic și planetar, sau, în cealaltă extremă, cauze determinante, *genii loci* imanente și vigilente ai organismului urban influențându-i constant și decisiv viața, sunt piese componente ale istoriei materializate, care influențează și sunt influențate, care alterează și sunt, la rândul lor, alterate de oraș. Studiul istoriei orașului medieval din spațiul extracarpatic nu poate scăpa de bolile copilăriei, determinismele, atâta vreme cât nu este conștient acceptată ideea că orașul istoric (indiferent de vechimea zidurilor) există în interiorul topografiei și ecologiei sale, iar acestea, la rândul lor, există, paradoxal, în interiorul orașului. Oamenii care fac istoria alterează, în același timp, locul, *topos*-ul, „culturalizează” peisajul în sensul în care succesul unei civilizații depinde de măsura în care reușește să își adapteze peisajul, iar nu să se adapteze acestuia⁴.

În condițiile în care topografia era definită, încă de către Pierre Davity, în 1614 (în *Les États et les Empires du Monde*), astfel: „Topografia, adică descrierea unui loc, nu este altceva decât reprezentarea specifică a unui oraș, cu sau fără teritoriul său”⁵, expresia *topografie urbană* ar părea, fără îndoială, tautologică. Înțelesul compusului de origine elină *τοπος* + *γραφος* este mai complex decât o arată o simplă explicare descriptivă. Pentru topografii englezi ai perioadei elisabetane, topografia a fost mult mai mult decât o „descriere a locului”. Pentru John Leland (1549, *The Laboryouse Journey and Serche of J. Leylande for Englandes Antiquities*)⁶ și William Camden (1586, *Britannia*)⁷ analogia biografie – topografie merge dincolo de simpla alăturare etimologică, topografia devenind o „narare” a locului, cu istoria, ecologia și oamenii acestuia. În acest sens, topografia majoră, epică, a Angliei, *periegesis*-ul (Camden fiind elogiat de Anthony Wood drept un Pausanias al Insulelor Britanice), este aglutinată din multe și familiare topografii minore. În această accepțiune vom folosi și noi termenul, clarificându-l cu adăugirea, poate ușor tautologică, dar necesară, de „istorică”.

Așadar, o topografie istorică a unui oraș medieval moldovenesc. Probabil cea mai reușită exemplificare ieșeană a concepției lui Leland și Camden ar fi monografia *Orașul Iași* a lui N. A. Bogdan, o topografie minoră, nu în sensul dimensiunilor fizice sau în cel al derizoriului, ci în sensul familiarului, al unei dimensiuni comprehensibile la nivelul uman. Elaborarea unei topografii sistematice, metodice a unui oraș medieval moldovenesc nu este numai supusă servituților generate de precaritatea izvoarelor, ci și

⁴ Georges Jehel, Philippe Racinet, *La ville médiévale. De l'Occident chrétien à l'Orient musulman (V^e-XVe siècle)*, Paris, 1996, p.62.

⁵ O. Groza, *op.cit.*, p.237.

⁶ A.W. Ward, W.P. Trent et al., *The Cambridge History of English and American Literature*, III, New York, Bartleby.com (www.bartleby.com/cambridge/213/1507), 2000, p.21.

⁷ *Ibidem* (www.bartleby.com/cambridge/213/1506), p.19.

celor generate de precaritatea metodei sau, mai degrabă, de absența acesteia. Precaritatea izvoarelor face ca „nararea” locului, a orașului, să nu poată fi făcută decât în planul unui prezent, extins cu una sau două generații ale memoriei orale. Astfel, *periegesis*-ul lui Cantemir include memoria unei „vânători de antichități” în ținutul Fălciului⁸, iar N. A. Bogdan relatează, la persoana I, amintirea unei convorbiri cu „răposatul inginer G. Bayardi”⁹ despre descoperirile arheologice ale acestuia de la Curtea Domnească. Trecutul locului, istoria orașului, sunt statice, imagini înșiruite, desprinse din documentele păstrate și din cronică, ancorate puternic la planul dominant și determinant al prezentului ca tot atâtea carote stratigrafice. Ceea ce lipsește din topografia lui N.A. Bogdan este analiza, încercarea de a explica metodice, viziunea. Reluând analogia biografie – topografie, *Monografia istorică și socială* a Iașilor lui N. A. Bogdan reușește să fie un text bogat, erudit și bine scris, o „narare”, într-adevăr (nu a unei vieți, ci a unui oraș), dar romanțată.

Principala problemă de metodă a unei topografii „istorice” a orașului moldovenesc este definirea clară a „domeniului de activitate” și a obiectivelor. Adunarea exhaustivă a informației istorice și geografice disponibile și apoi etalarea acesteia, în ordine cronologică, este modelul omniprezent. Această cale satisface, într-adevăr, definiția literală a monografiei, dar domeniul de activitate (istoria, geografia sau demografia, moravurile sau apartenența statală, epoca istorică sau perioada culturală etc.) este difuz, iar obiectivele majore, în afară de cel auto-conținut, de etalare exhaustivă a informației, sunt nedefinite. Cele mai probabile cauze ale acestor deficiențe se găsesc în mereu blamata precaritate a izvoarelor. Lipsa unei cartografii minore pentru perioada de dinainte de 1750, raritatea surselor documentare cu conținut descriptiv, incoerența izvoarelor iconografice și artistice în domeniul imagisticii urbane, au făcut ca extrapolările necesare oricărei reconstituiri a spațiului istoric să fie construite direct pe baza informațiilor documentare de natură spațială, indiferent de relevanța temporală a acestora. Lipsa unei integrări spațiale a informației documentare acumulate a determinat caracterul „monografic” (superficialitate analitică, soliditate, lipsă de viziune) a majorității textelor dedicate istoriei urbane și locale. Pragmatismul ancilar al geografiei în epoca pozitivismului (conform geografilor înșiși¹⁰) nu a mai evoluat, pentru istorici, dincolo de: „Capitolul II. Mediul geografic și cel natural”.

Corectarea acestor deficiențe ar sta, în opinia noastră, în ordonarea datelor disponibile, documentare, narative, arheologice, de la bun început în contextul lor spațial și cronologic¹¹, înainte de a le folosi pentru extrapolări sau analize. Această evaluare a informației ar servi, în același timp, la o bună definire a limitelor studiului, ca și la o stabilire clară a obiectivelor acestuia. În cazul nostru, studierea topografiei orașului

⁸ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973 (în continuare: *Descrierea Moldovei*), p.29.

⁹ N.A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, Iași, 1997, p.21.

¹⁰ O. Groza, *op.cit.*, p.238.

¹¹ Exemplul, deja cunoscut, al atestării mahalalei Arcari în Iași, care nu trebuie separată de contextul spațial, „prc Podul Vechi...aproape de besereca armenească” și de cel temporal: datarea documentului, 8 februarie 1676, contexte care fac dificil de extrapolat și evaluat importanța arcarilor în plină perioadă de fundare a orașului. (*Documente privitoare la istoria orașului Iași*, II, editor I. Caproșu, Iași, 2000, p.402; *Ibidem*, III, editor I. Caproșu, Iași, 2000, p.148, p.434, în continuare: *Documente Iași*).

medieval moldovenesc este clar conturată de disproporția masivă dintre informațiile documentare, narative, literare, iconografice etc., păstrate de dinainte de 1600 și de cele de după acest prag cronologic abstract, studiul trebuind separat conform celor două domenii cronologice. În același timp, obiectivele devin diferite, din același motiv, pentru prima perioadă documentară, topografia va fi una majoră, a contururilor și reliefulor largi, generale, în timp ce pentru a doua perioadă documentară obiectivul general ar fi alcătuirea de topografii minore, de detaliu.

Cu siguranță, topografia „istorică” poate fi genul de cercetare care ar putea umple o parte din golul dintre studiul monografic local sau regional, cu facilitățile și servitudinile sale, și sinteza de istorie urbană medievală moldovenească, oferind acesteia din urmă îndreptările metodologice, datele analitice și modelele sintetice necesare depășirii stadiului de mimare difuză a sintezelor produse de mediivistica europeană.

O EVALUARE A SUBIECTULUI: IAȘII LUI ȘTEFAN CEL MARE

Legătura dintre Iași, capitala țării, și Ștefan cel Mare, domnul „vârstei de aur” a Moldovei, este marcată simbolic și valorificată încă de la începutul istoriografiei românești. Astfel, Grigore Ureche și interpolatorii săi atribuie lui Ștefan cel Mare „descălecarea” târgului și a Curții Domnești, odată cu ctitorirea bisericii Sf. Nicolae¹², iar Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, reproduce o legendă interesantă a întemeierii *Iașilor*, a ridicării acestuia dintr-un sat de către Ștefan cel Mare¹³, numit Iași după numele unui morar, stăpân al locului, sat pe care Ștefan l-ar fi făcut târg, unde a mutat scaunul țării și a ridicat Curtea Domnească și biserica Sf. Nicolae. Legenda redată de Dimitrie Cantemir este o înfățișare tipică a mitului eroului fondator, similară aceleia, redată de Ioan Neculce, a întemeierii mănăstirii Putna¹⁴. Într-o justificare antropologică, este cât se poate de normal pentru orașul capitală a țării (în timpul lui Ureche la fel ca și în timpul lui Cantemir) să fie întemeiat, cu toate atributele „capitoline” (*curia*, templul, instituțiile), de nimeni altcineva decât de regele-erou. Debutul unui proces de mitizare a figurii lui Ștefan cel Mare, încă de la mijlocul secolului al XVII-lea, ar putea fi cauza pentru care originea (nouă, a celei de-a doua descălecări) a capitalei Moldovei a fost legată de personalitatea sa.

Cu excepția informațiilor din *Letopiseșul* lui Grigore Ureche și din *Descrierea Moldovei*, nu avem alte date despre prezența lui Ștefan cel Mare la Iași (altele decât cele ale datelor de loc ale actelor sale), cu atât mai puțin despre o relație specială a domnului

¹² Misaiei Călugărul ridică ipoteza legăturii directe dintre ridicarea bisericilor de târg de către Ștefan cel Mare și „descălecatul” acestora: Iașii ar fi devenit târg când Ștefan a ridicat biserica Sf. Nicolae după victoria de la Grumlești-Vadul Jorii asupra cazacilor: „De acolo s-au întors Ștefan vodă și-au descălecat târgul Iașii și în lauda lui Dumnezeu au început a zidi besroca marului mucenic și ciudotvorci Nicolai”, (Ureche, p.51). Textul propriu zis al lui Ureche plasează ridicarea bisericii din Iași după bătălia de la Cătălbuga (Ureche, p.57).

¹³ „Acesta este scaunul Țării. Ștefan cel Mare l-a mutat de la Succava la Iași, [...] mai întâi a poruncit să se zidească o biserică închinată sfântului Nicolae și care este astăzi biserica cea mare; după aceea a poruncit să se clădească și palate pentru dânsul și pentru boicri”. *Descrierea Moldovei*, p.24.

¹⁴ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei* (ed. Iorgu Iordan), București, 1975, pp.11-12.

cu viitoarea capitală a Țării Moldovei. Din cele 408 documente interne păstrate emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare, doar 12 sunt emise la Iași, între 1458 și 1502¹⁵, dintre care doar seria de trei urice, din 3, 4 și 5 februarie 1495, și cea de patru urice, din 17, 22 și 25 martie 1500, pecetluite de logofătului Tăutu, sunt legate de o posibilă prezentă la Iași a lui Ștefan cel Mare pentru o sărbătoare mare de peste an, Întâmpinarea Domnului, la 2 februarie¹⁶, în cazul primei serii și Buna Vestire, la 25 martie¹⁷, în cazul celei de a doua, existând o vagă posibilitate ca de aceeași sărbătoare să se lege și cele două acte din 17 februarie 1502 emise la Iași, ca și cea, fără dată de loc, din 22 februarie 1502¹⁸. Raportul soliei regelui Matei Corvin la curtea lui Ștefan cel Mare, din vara lui 1475 menționează audiența acordată de domn, „in lassmarch hunc foro Filistinorum castrum tenet”, *castrul* fiind, probabil, Curtea domnească fortificată de Ștefan, sau, cum presupunea Alexandru Andronic, fortificația pe care Ștefan cel Mare ar fi pus să fie construită în jurul orașului, în care își așezase tabăra militară, „cu toată puterea sa”¹⁹.

Cu excepția valorii mitice a relației dintre domn și oraș, valoare inserată de interpolatorii lui Grigore Ureche și dezvoltată, apoi, de Dimitrie Cantemir, târgul medieval al Iașilor nu se remarcă prin nimic în plus față de alte târguri medievale ale Moldovei lui Ștefan cel Mare. Excepție ar face, probabil, informația bivalentă a existenței a două biserici românești de zid la Iași la sfârșitul secolului al XV-lea, vechea Biserică Albă cu hramul Adormirea și Sf. Nicoale Domnesc, ceea ce ar ridica statutul târgului deasupra așezărilor contemporane de același rang. Informația referitoare la hramul Adormirea, cum că aceasta ar fi fost mănăstire, conduce la concluzia că localizarea acesteia ar fi una periurbană, iar înălțarea bisericii Sf. Nicolae Domnesc ar fi fost motivată tocmai de cvasi-indisponibilitatea teritorială și liturgică a mănăstirii Adormirea, în contextul unei eventuale creșteri demografice a Iașilor.

OAMENII

Deși așezările de pe hotarul târgului, „Ceairul lui Pereț”, „Copou”, „Cârlig”, „Tătărași”, „Ciurchi”, „Șorogari”, „Holboca”, „Nicolina”, „Hlincea” sunt documentate arheologic dinainte de perioada atestării documentare a târgului medieval²⁰, acțiunea de defrișare a fost relativ continuă, chiar și în timpul și după perioada de stabilizare oficială a hotarului Iașilor, perioadă la care face referire, probabil, „descălecatul” din interpolarea lui Misail Călugărul²¹, acțiunea care nu numai că „împinge” constant limitele pădurii, dar și creează în mod activ culoare de comunicare. Exemplul defrișării este doar unul din modurile în care locuirea umană alterează primar peisajul, aici „primar” fiind folosit ca indicator al unei intervenții legate de funcția de subzistență pe care o acoperă așezarea de

¹⁵ DRH, A, II, III, *passim*.

¹⁶ DRH, A, III, pp.320-327.

¹⁷ *Ibidem*, pp.454-461.

¹⁸ *Ibidem*, pp.470-475.

¹⁹ Al. Andronic, *Iași ...*, p.51

²⁰ V. Chirica, M. Tănăsachi, *op.cit.*, pp. 171-177, 184-205.

²¹ Vezi *supra*, nota 65.

tip rural. Iezăturile, pe de o parte, și asolamentele, pe de alta, afectează, la același etaj funcțional, peisajul, de data aceasta zona plată a șesului inundabil și platourile teraselor. Locuirea urbană fiind o funcție a comunicării, alterarea peisajului de către aceasta este fie direct legată de comunicare, tăierea de drumuri, construirea de poduri, amenajarea de vaduri, stații de poștă, șanțuri și rohatce, fie indirect, prin intermediul amenajărilor intensive dedicate culturilor de post-subsistență, la acest etaj temporal și cultural fiind vorba doar de podgorii, cum sunt cele din Dealul Copoului, de la Socola sau de la Bucium²², sau a alterărilor provocate de amenajări cvasi-industriale, cum sunt morile. Intervenția asupra peisajului, antropizarea sau culturalizarea acestuia, făcute de locuirea umană, fie la nivelul funcției de subsistență, fie la cea de comunicare, este procesul care duce în final la formarea unei ecologii a teritoriului locuit, practic etapa culminantă a procesului de culturalizare a peisajului. Ecologia teritoriului locuit este un sistem particular greu de revelat în spațiul rural, ecologia urbană fiind cea care oferă cele mai multe elemente pentru structurarea conceptuală și argumentarea materială a acesteia. Exemple elocvente pentru un stadiu ulterior de evoluție a târgului lașilor sunt cărătura gunoiului (de la Curte, în secolul al XVII-lea)²³, aglomerarea cimitirelor²⁴, băile din mahalaua Feredeiilor, depozitele de cereale legate de Târgul Fâinii sau măcelarii aglomerate pe Ulița Meserciilor.

Culturalizarea peisajului, mergând până la alterarea definitivă și degradarea antropică a acestuia nu poate fi evaluată doar pe baza modificărilor suferite de relief și vegetație, elementul cheie este dat de informațiile documentare și arheologice reflectând modificările în ecologia *topos*-ului și formarea unei ecologii a teritoriului locuit, coerența și fermitatea informațiilor asupra acestui din urmă aspect fiind de fapt reperele de atestare a unui organism urban funcțional și durabil.

GEOMETRIA ORAȘULUI

Deși orașul medieval crește din sat, devine mult mai mult decât satul originar și transcende rațiunile simple de a exista ale lumii rurale, nu poate totuși supraviețui în absența satului. Într-o logică foarte similară, diferind în context și premise, orașul nu se poate desprinde de servituțile, pe care le împărtășește cu locuirea rurală, ale planului. Cu o parte a organismului lipită de peisaj, ca și satul, orașul proiectat orizontal pe un plan, lipsit de categoriile și cantitățile celei de-a treia dimensiuni, oferă „naratorului” componentele geometrice care îi mărturisesc originile rurale. Redus la poligoane, linii și puncte, orașul devine schematic, o planșă anatomică a organismului urban.

Exemplul *hotarului* târgului este cel mai elocvent atunci căutăm rădăcinile satești ale orașului. Peisaj agrar, hotarul târgului este partea orașului cea mai apropiată de modul de viață rural. Format din islazuri, fânețe, țarini și iazuri, hotarul este spațiul aproape

²² Via dintre Socola și Bucium, întărită de Ștefan cel Mare Mitropolici, la 1469. *DRH, A, II*, p.233.

²³ Scutirea de dări, printre care și „de gunoiu”, a „dughenii de fâină” a mănăstirii Aron Vodă, dc pe Ulița Nouă, la 1661. *Documente Iași, II*, p.1.

²⁴ Necesitatea lărgirii cimitirului Biscricii Albe, la 1682, cf. *Ibidem*, p.509.

amorf care constituie domeniul de subzistență al orașului, spațiu alocat de domnie în acest scop și care este lipsit de relief statutar, astfel încât domnia dispune în mod indiscriminat de proprietate. Din punct de vedere social, politic, economic, hotarul este asimilat, astfel, *de facto*, proprietății personale a domnului, deși este, legal, morfologic și topografic, nu doar centura cvasi-rurală a târgului, ci perimetrul delimitat constituind baza plană pe care se ridică relieful urban. În consecință, hotarul târgului apare ca fundația plană, lipită de peisaj, de la care se ridică, tridimensional, orașul, afirmație la fel de reală din punct de vedere spațial ca și politic, administrativ, fiscal și religios.

Înălțarea deasupra peisajului

Satul (și modul de viață rural) este locuire umană în funcție de subzistență; orașul (și modul de viață urban) este locuire umană în funcție de comunicare, suprapusă și succedând satului. Pe lângă această diferențiere conceptuală, orașul medieval se ridică deasupra satului prin tridimensionalitatea spațială specifică (clădiri din piatră, turle, clopotnițe, turnuri), cât și prin prezența dimensiunilor verticale: socială, fiscală, administrativă și, mai ales, juridică, dimensiuni care, folosind o metaforă, nu sunt în lumea rurală decât proiecții aruncate de Putere prin intermediul orașului.

Relief spiritual: bisericile

Dacă unul din nodurile de putere și comunicare ale orașului este Curtea, indiferent dacă această constituie sau nu nucleul de agregare urbană, centrul fizic al orașului, celălalt nod este, cu siguranță, biserica. „Ridicarea” orașului nu înseamnă numai înălțarea profilului prin intermediul turlelor și clopotnițelor, așa cum apar acestea în cunoscuta „gravură de la Augsburg” din 1701²⁵. Bisericile de piatră, cu turlele și clopotnițele lor, marchează ascensiunea locuirii la un plan superior, spiritual și social. Parafrazând textul lui Misail Călugărul: *Ștefan Voievod, când au făcut biserică de piatră au descălecat și Orașul*.

Atestarea unei biserici la Iași, mai veche de momentul 1491-1492, al construcției Sf. Nicolae Domnesc, este făcută de inscripția de pe un Minei, datat 1492, care a fost dăruit de logofătul Tăutul mănăstirii Adormirea Maicii Domnului din Iași, aflată probabil în zona Bisericii Albe de la sfârșitul secolului al XVI-lea, loc pe care, mai târziu, este ridicată biserica veche a Mitropoliei²⁶. Această informație marchează faptul că, spre sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, funcționau la Iași cel puțin două biserici românești (mănăstiri ?). Pe lângă fundația actualei Catedrale Metropolitane, unde este documentată existența unei Biserici Albe, dar cu Hramul Sf. Ioan Botezătorul²⁷, localizarea vechii Biserici Albe ar putea fi atribuită și construcției descoperite arheologic pe strada Ștefan cel Mare, la punctul „Materna”, edificiul religios fiind datat de descoperitori către

²⁵ N.A. Bogdan, *op.cit.*, p.3

²⁶ D. Bădărau, I. Caproșu, *op.cit.*, p.44.

²⁷ N.A. Bogdan, *op.cit.*, p.26.

începutul secolului al XV-lea²⁸. Pe lângă vechea Biserică Albă, Iași ar mai fi avut cel puțin încă o biserică, amplasată pe locul bisericii Sf. Nicolae Domnesc și fiind ruinată, aceasta din urmă i-ar fi luat locul. Argumentul pentru această afirmație ar fi blocarea dezvoltării târgului Iași, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în direcția promontoriului Curții, blocaj pe care autorii *Iașilor vechilor zidiri* îl pun pe seama existenței acestei biserici anterioare lui Sf. Nicolae²⁹, a cărei incintă și proprietăți ar fi ocupat marginea dinspre oraș a promontoriului Curții.

Relief social: Curtea domnească

Chiar dacă o așezare umană poate accede la un statut și un stadiu urban de dezvoltare prin mijloace proprii (creștere economică, factori de mediu natural extrem de favorabili, resurse naturale, poziție strategică), pentru Moldova medievală doar intervenția creativă a domniei oferă organismului urban valoare reală de oraș, aceea de focar al unui spațiu de justiție reală (numit de noi *spațiu de drept*), valoare pe care primele orașe medievale din Europa, cele episcopale, o au încă din secolul al VIII-lea. Momentul intervenției domnești este marcat de formarea ținutului și instituirea orașului ca reședință a acestuia, reflectarea materială a acestui moment fiind ridicarea Curții domnești, al cărei rol de reședință este minor în comparație cu cel de centru juridic, administrativ, militar și fiscal al ținutului și, uneori, a regiunii. Apelând la o licență modernizantă, Curtea domnească adună, în orașul medieval moldovenesc, Palatul de Justiție, Prefectura, Comisariatul militar, Curtea de Conturi și Administrația Financiară într-o singură instituție și, cel mai important, într-o singură clădire, ușor de fortificat și apărat.

Curtea domnească de la Iași, a cărei construcție îi este atribuită lui Ștefan cel Mare de către Misail Călugărul, exista dinainte de urcarea pe tron a domnului, cel puțin sub formă instituțională, prima atestare documentară fiind menționare veniturilor Curții în actul din 8 octombrie 1434, dat de Iliaș voievod³⁰. Despre funcționarea efectivă a Curții înainte de Ștefan cel Mare avem informații din întărirea lui Petru al II-lea pentru mănăstirea Probota, din 5 aprilie 1448, care interzice *judeșilor* de la Hârlău și Iași să judece sau să ia amenzi de la oamenii din satele mănăstirii³¹. Faptul că documentul în cauză este o întărire, foarte probabil a daniei din 18 august 1438 a lui Ilie voievod³², în care județii de la Hârlău și Iași apar ca *panii*, suferind aceleași interdicții, face ca probabilă atestarea funcționării Curții domnești de la Iași încă la 1438³³. Această datare nu este departe de prima atestare a *târgului Iași*, în actul din 1434, al lui Ștefan al II-lea,

²⁸ N.N. Pușcapiu, V. Pușcapiu, *op.cit.*, p.33.

²⁹ D. Bădărlău, I. Caproșu, *op.cit.*, p.44.

³⁰ DRH, A. I, 114, p.187.

³¹ *Ibidem*, p.392.

³² *Ibidem*, p.264.

³³ Pentru detalii asupra administrației și atribuțiilor, cf. Nicolae Grigoraș, *Instituțiile feudale din Moldova*, București, 1971, pp.322 și urm.

act scris de diacul Costea, „... în Târgul Iașilor, vâ leat 6942 (1434), mai 25”³⁴. Descoperirile arheologice confirmă atestările documentare, cele mai vechi fundații ale Curții domneștii fiind datate la începutul secolului al XV-lea, foarte probabil din timpul domniei lui Alexandru cel Bun³⁵, pe baza analogiilor cu materialele ceramice de construcție descoperite la Cetatea de Scaun a Sucevei, în nivelul corespunzător refacerii din timpul lui Alexandru cel Bun. Fortificarea, sau refortificarea Curții, probabil documentată de raportul solilor lui Matei Corvin și, cu siguranță, de mențiunea lui Misail Călugărul, se reflectă arheologic cel puțin în turnul patruleter ale cărui fundații au fost descoperite pe latura de sud-est a incintei Curții, construcție datată de descoperitori³⁶ în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, pe baza analogiilor constructive cu Cetatea de Scaun și Curtea domnească de la Suceava.

Astfel, Curtea domnească este obiectivul cel mai important al orașului medieval moldovenesc, acesta din urmă, deși putând exista independent, prosperă datorită armăturii juridice și administrative pe care le oferă Curtea, aceasta devenind, practic, nucleul social al organismului urban, în forma specială, moldovenească, a acestuia.

Relief economic: atelierele și piața

Curtea domnească este, fără îndoială, pivotul politic, administrativ și fiscal al ținutului pe care îl conduce. În aceeași accepțiune, orașul este pivotul economic al ținutului și uneori, mai mult decât atât, al regiunii. Producția, calitatea și cantitatea acesteia, ca și veniturile din comerț, ridică orașul deasupra spațiului plat al câmpurilor și satelor și deasupra anatomiei lipite de peisaj a târgurilor.

Nu posedăm date materiale clare despre activitate meșteșugărească la Iași în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cu excepția cuptoarelor de olari descoperite la marginea de nord a târgului medieval, în actuala zonă a Pieței Unirii. În perioada 1960-1967 au fost descoperite și cercetate nu mai puțin de 15 cuptoare în această zonă³⁷ (pentru localizarea exactă, v. fig.4), doar unul dintre acestea fiind de tipul primitiv, în groapă simplă, majoritatea fiind de tipul, cunoscut în majoritatea teritoriului est-european, cu grilă simplă, la acestea adăugându-se și câteva cuptoare cu grilă susținută de perete vertical median³⁸. Un grup de cuptoare de olari de tipul cu grilă simplă au fost descoperite în timpul cercetării arheologice bisericii mănăstirii Sf. Sava³⁹. Descoperiri sporadice pe teritoriul târgului medieval au scos la iveală existența unor ateliere de argintari⁴⁰, care produceau, posibil, atât pentru clienții înstăriți, cât și pentru târg.

³⁴ DRH, A, I, p.203.

³⁵ Al. Andronic, *Iași ...*, p.48.

³⁶ *Ibidem*, p. 52

³⁷ *Ibidem*, p.38.

³⁸ Vezi fig. 12, reconstituiri de cuptoare de ars ceramică din spațiul pruto-nistean, secolele XIV-XV și fig.13, reconstituirea unui atelier din cartierul olarilor din orașul medieval de la Costești (Rep. Moldova), L. L. Polevoi, *Gorodskoe gončarstvo Pruto-Dnestroviia v XIV veka*, Kiliiov, 1969.

³⁹ N.N. Pușcasiu, V. Pușcasiu, *op.cit.*, p.33.

⁴⁰ Vezi supra, nota 62.

Existența unei piețe în târgul medieval al Iașilor este destul de greu de probat, pentru a doua jumătate a secolului al XV-lea. Judecând după atestările documentare din secolul al XVII-lea, ele numelor: Târgul de Jos, Târgul de Sus, Târgul Nou, Târgul Vechi, Târgul lui Barnovschi, Târgul Mare, Târgul Făinii⁴¹, în vocabularul documentelor de epocă nu se face o discriminare clară între semnificația de piață, loc de schimb, și cea de așezare, localitate de tip urban, a „târgului”. Cu siguranță, sensul de *forum* (spațiu pentru schimburi comerciale, de adunare și discuții, de pornire și încheiere a procesiunilor, de desfășurare a ceremoniilor civice sau de predică populară, sens acoperit parțial de *parvis*) nu se aplică pieței din târgul medieval Iași. Așezarea periferică, la 1600, a Târgului Făinii, nu poate servi drept bază pentru a plasa existența unei piețe în Iași din timpul lui Ștefan cel Mare în zona răspântiei dintre Ulița Rusească, Podul Vechi și Ulița Chervăsăriei⁴², mai sus de locul viitoarei Vămi domnești (și în apropierea actualei Hale Centrale). Partea dinspre est a acestei presupuse piețe ar fi fost „acoperită” de Ulița Trapezănească⁴³.

Fără a fi un element foarte specific al locuirii de tip urban, manufactura și schimbul, componente ale funcției de comunicare, ridică așezarea deasupra peisajului și spațiului rural, datorită, în primul rând, desprinderii de etajul modului de viață și economiei de subzistență specifice locuirii rurale, desprindere la care manufactura și schimbul contribuie semnificativ, complementând și intersectând aportul major adus de ordonarea socială, politică și religioasă.

DINAMICA ORAȘULUI

Rata expansiunii spațiale este, mai întotdeauna, strâns corelată de creșterea sau descreșterea importanței unei așezări în interiorul sistemului social și politic din care face parte. Determinarea acestei rate și, apoi, analiza acestei în corelație cu secvențele contextului social și politic oferă instrumentul pentru a evalua „energia” unui oraș, a-i determina dinamica „mișcării”, cu scopul ultim de a acoperi cu date extrapolate zonele rarefiate sau chiar golurile narrative ale unei topografii.

Axe și direcții

Oportunismul este, practic, trăsătura unei locuiri umane care determină în cel mai mare grad supraviețuirea și succesul acesteia. Valorificarea oportunistică a existenței a trei axe majore de comunicare, intersectate în târgul Iașilor, culoarul Bahluiului, culoarul Nicolinei, culoarul Jijia-Prut, a asigurat succesul așezării începând cu stadiul pre-urban, când funcția de comunicare devine motorul dezvoltării (v. fig.2). O privire rapidă asupra imaginii sintetice a etapelor de dezvoltare a orașului⁴⁴ (v. fig.3, cf. și fig. 5) relevă faptul

⁴¹ D. Bădărău, I. Caproșu, *op.cit.*, p.73.

⁴² *Ibidem*, p.76; toate ulițele negustorești și meșteșugărești convergeau spre Chervăsărie și Vama domnească..

⁴³ *Istoria orașului Iași*, I, p.54; conform autorilor (*i.e.* Constantin Cihodaru), numele ar însemna Ulița Schimbătorilor (de bani), a Zarafilor, fără nici o legătură cu negustorii trapezuntini.

⁴⁴ Al. Andronic, *op.cit.*, p.74.

că axele pe care se face evoluția spațială a Iașilor nu coincid întocmai cu axele majore de comunicare ale regiunii. Axa locală dominantă este cea ENE-VSV, care urmărește, previzibil, marginea terasei inferioare a Bahluiului și axa de comunicare „Ceairul lui Perei” – „Cișmeaua lui Păcurar” – „Curtea domnească” – „Vama domnească”, care unește, pe de o parte, drumul Sucevei și al Hârlăului, cu drumul Vasluiului și al Țuțorei, pe de altă parte.

Iașii lui Ștefan cel Mare era, foarte probabil, deja ordonat în jurul pivotului care era Curtea, care constituia vârful fix al unui triunghi neregulat, latura opusă fiind reprezentată de „marginea liberă” dintre Cacaina și Râpa Pevețoaiei. Acest triunghi este orientat, spațial și organic, pe axa majoră descrisă mai sus, cu o dezvoltare complexă, radiară, mai accentuată spre capetele axei, mai redusă în direcția „marginii libere”, și cu o dezvoltare secundară, spre sud, prin ocuparea lentă a șesului inundabil.

Accelerații

Chiar dacă târgul medieval și pivotul acestuia, Curtea domnească, sunt preexistente jumătății de secol de domnie a lui Ștefan cel Mare, importanța politică și ideologică pe care o are „descălecarea” târgului de către Ștefan nu poate fi, în nici un fel, ignorată. Practic, orașul începe să crească mai repede. Această accelerație, prima din seria de „impulsuri de evoluție” ale Iașilor (celelalte fiind legate de mutarea capitalei în timpul lui Alexandru Lăpușneanu și, respectiv, de domnia lui Vasile Lupu), este marcată atât de ridicarea celei de a doua biserici de zid din târg, Sf. Nicolae, cât și de dezafectarea primului „cartier al olarilor”, din zona mănăstirii Sf. Sava⁴⁵ și mutarea acestuia dincolo de marginea nordică târgului, în zona actualei Pieței a Unirii. Creșterea de populație și de statut pe care o implică ridicarea bisericii Sf. Nicolae sunt întâmpinate de o încercare de „sistemizare” și de extinderea spațială a orașului ce o însoțește. O consecință mai subtilă a „decolării” evolutive a orașului este prezența unei colonii catolice și înflorirea acesteia spre sfârșitul domniei lui Ștefan, dovedită prin prezența a doi „școlari” din Iași la Universitatea de la Cracovia⁴⁶.

Nu putem ști, la stadiul actual al cercetării, dacă dezvoltarea accelerată a orașului din ultimul sfert al veacului al XV-lea ia sfârșit odată cu arderea și prădarea orașului de către tătari, la 1513⁴⁷, putem doar presupune, datorită unei pauze de o generație în activitatea de ctitorire a bisericilor de zid (1541, biserica lui Dancu, cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavril⁴⁸ și biserica lui Ioan Golâi, cu hramul Înălțarea Domnului, ante 1546⁴⁹), că evoluția accelerată a fost oprită, iar revenirea a apărut doar din momentul refacerii târgului după ce a fost ars și prădat de oastea sultanului Soliman, în 1538⁵⁰, pentru a lua avânt, din nou, după 1560.

⁴⁵ N.N. Pușcasu, V. Pușcasu, *op.cit.*, p.51.

⁴⁶ Michael Thomc de Jasso (1494) și Petrus Johannis de Jasso (1502). D. Bădărau, I. Caproșu, *op.cit.*, pp.35-36.

⁴⁷ Ureche, p.92.

⁴⁸ N.A. Bogdan, *op.cit.*, p.198

⁴⁹ *Ibidem*, p.199; D. Bădărau, I. Caproșu, *op.cit.*, p.201.

⁵⁰ Al. Andronic, *op.cit.*, p.57.

ÎN LOC DE CONCLUZII: IAȘII, DOAR UN TÂRG „DESCĂLECAT” DE DOMNIE ?

Relația dintre domnie și oraș în Moldova medievală, oricât de bine investigată documentar, nu poate fi pe deplin înțeleasă în absența investigării consecințelor pe care le are asupra materialității organismului urban, în sensul în care domnia, ca factor activ, poate împinge o așezare pe un curs accelerat de dezvoltare. Acest fenomen se întâmplă, credem, și la Iași spre sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare.

Direcțiile și viteza cu care orașul crește, spațial și social-politic, sunt dovezi ale unei intervenții active a domniei și există motive pentru a presupune că mutarea centrului de greutate a statului moldovean dinspre nord-vestul Moldovei spre centrul țării (proces finalizat odată cu mutarea definitivă a scaunului domnesc la Iași, la începutul secolului al XVII-lea, după domniile Movileștilor) ar fi putut să fi început încă din partea finală a domniei lui Ștefan cel Mare⁵¹. Nu vom putea ști cu siguranță dacă a existat un program real al lui Ștefan de a crea o capitală secundară la Iași, program legat modificarea strategiei generale, economice și de apărare odată cu pierderea Chilie și Cetății Albe. Putem doar constata o dezvoltare accelerată a târgului medieval Iași, care ar deține teoretic (înainte de prima mutare a scaunului domniei) nu mai puțin de patru biserici românești de zid (din care cel puțin una este mănăstire, Biserica Albă, Adormirea Maicii Domnului), la care s-ar adăuga o biserică catolică și cel puțin o biserică armenească. În aceste condiții, Iașii mijlocului de secol XVI rivalizează clar cu Suceava, chiar și în absența unei Cetăți de Scaun. Dacă adăugăm faptul că două dintre bisericile românești de zid sunt fundații private, Sfinții Arhangheli, a lui Dancu, și Înălțarea, a lui Ioan Golâi, iar o a treia ar putea fi în aceeași situație, Adormirea Maicii Domnului fiind considerată o ctitorie a logofătului Ioan Tăutul⁵², avem imaginea unui oraș care se înalță accelerat deasupra tuturor celorlalte târguri, cu atât mai mult în condițiile în care presupusa presiune evoluționistă din partea domniei ar fi încetat odată cu sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare.

Concluzia nu poate fi decât că, dacă Ștefan cel Mare a impulsionat dezvoltarea orașului, nu a făcut altceva decât să preia și să susțină o tendință ascendentă deja prezentă, dând dovadă de simț politic și gândire strategică, însușiri pe care am fost obișnuți, ca istorici, să i le recunoaștem doar în domeniul militar și diplomatic.

⁵¹ *Istoria orașului Iași*, p.83.

⁵² *Ibidem*, p.80.

THE TOWN OF IASI DURING THE REIGN OF STEPHEN THE GREAT. THE OUTLINE OF A HISTORICAL TOPOGRAPHY (Summary)

The reign of Stephen the Great might be regarded as a Golden Age in the Medieval history of Moldavia, and truly, this idea emerges back in the times before the Modern era, in the writings of Grigore Ureche, the first annalist and historian who wrote in Romanian. The way this Golden Age reflected in the growth and prosperity of the then provincial town of Iași is a further, but promising, field of research, which the author, with the present paper is embarking upon with stern determination. We use the concept of "reign of Stephen the Great" not as a prosperity standard to be compared with, but as a political-temporal indicator. In other words, the reign of Stephen, by its length, its strength of authority and active administration, is a special world of its own in the larger frame of the social/cultural history of Medieval Moldavia, in which the social and cultural trends and phenomena can be investigated in their particularity, on their complete or close to completeness cycles.

Izvoare

Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol. I, ed. Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc, Iași, Dosoftei, 2000.

Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol. II, III, editor Ioan Caproșu, Iași, Dosoftei, 2000.

Documenta Romaniae Historica, seria A, Moldova, vol. I, ed. Const. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, Ed. Academiei RSR, 1975.

Documenta Romaniae Historica, seria A, Moldova, vol. II, ed. L. Șimanschi, G. Ignat, N. Ciocan, București, Ed. Academiei RSR, 1976.

Documenta Romaniae Historica, seria A, Moldova, vol. III, Const. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, Ed. Academiei RSR, 1980.

Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, București, Minerva, 1973 (reproduce textul ediției Petre Pandrea, 1956).

Chirica, Vasile, Tanasachi, Marcel, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, I, II, Iași, Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, 1984 (I), 1985 (II).

Costăchescu, Mihai, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, I – Documente interne*, Iași, Viața Românească, 1931.

Costăchescu, Mihai, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, II – Documente interne, Documente externe*, Iași, Viața Românească, 1932.

Neculce, Ion, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, Minerva, 1975 (textul ediției Iorgu Iordan, 1959).

Ureche, Grigore, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, Minerva, 1978 (textul ediției P. P. Panaitescu, 1958).

Ward, A.W., Trent, W.P. et al., *The Cambridge History of English and American Literature*. New York, G.P. Putnam's Sons, 1907-21; electronic edition: New York, Bartleby.com (www.bartleby.com/cambridge/), 2000.

Lucrări generale și speciale

Catedrala romano-catolică din Iași, Dănuț Doboș (coord.), Iași, Presa Bună, 2005.

Istoria orașului Iași, I, coord. Const. Cihodaru, Gh. Platon, Iași, Junimea, 1980.

Teritorii (Scrieri, dez-scrieri), Octavian Groza (coord.), București, Paideia, 2003.

Agache, Dumitru, *Târgurile și cetățile moldovene în sistemul de comunicații din epoca medievală*, în „H.U”., III (1995), 1-2, pp.105-111.

Andronic, Alexandru, Neamțu, Eugenia, Cheptea, Stela, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași în anii 1961-1967*, în „A.M.”, IX (1980), pp.103-120.

Andronic, Alexandru, *Iașii până la mijlocul secolului al XVII-lea. Geneză și evoluție*, Iași, Junimea, 1986.

Andronic, Alexandru, *Noi precizări în legătură cu numele orașului Iași*, „A.I.I.A.I.”, X (1973), pp.93-98.

Andronic, Alexandru, *Orașe moldovenești în secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica”, seria Istorie, XI (1965).

Barel Yves, *La ville médiévale. Système social, système urbain*, Grenoble, Presses Universitaires, 1977.

Bădărau, Dan, Caproșu, Ioan, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, Junimea, 1974.

Benevolo, Leonardo, *Orașul în istoria Europei*, trad. Mădălina Lascu, Iași, Polirom, 2003.

Bogdan, N. A., *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, Iași, Tehnopress, 1997 (reproduce anastatic textul ediției din 1913-1915 a lucrării).

Brătianu, George I., *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et tatar et du commerce génois sur le littoral roumain de la Mer Noire*, București, Imprimeria Națională, 1935.

Brunhes, Jean, *La Géographie Humaine*, I, IIIe éd., Paris, Felix Alcan, 1925.

Ciurea, Dimitrie, *Fărămițarea feudală și lupta pentru centralizarea statului*, în „A.I.I.A.I.”, XVI (1979), pp. 305-323.

Dutour, Thierry, *La ville medievale*, Paris, Editions Odile Jacob, 2003.

Giurescu, Constantin C., *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, ed. a II-a, București, Ed. Enciclopedică, 1997.

Gheorghiu, Teodor Octavian, *Cetățile orașelor. Apărarea urbană în centrul și estul Europei*, Simetria, București, 2000.

Gorovei, Ștefan S., Székely, Maria Magdalena, *Princeps omni laudae maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Putna – Suceava, Centrul de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare” al Sf. Mănăstiri Putna, 2005.

Grigoraș, Nicolae, *Instituțiile feudale din Moldova*, București, Ed. Academiei RSR, 1971.

Heers, Jacques, *La ville au Moyen Age en Occident. Paysages, pouvoirs et conflits*, Paris, Librairie Artheme Fayard, 1990.

Lavedan, Pierre, Hugueney, Jeanne, *L'Urbanisme au Moyen Age*, Genève, Droz, 1974.

Jehel, Georges, Racinet, Philippe, *La ville médiévale. De l'Occident chrétien a l'Orient musulman (V^e-XVe siècle)*, Paris, Armand Colin, 1996.

Matei, Mircea D., *Orașul medieval din spațiul românesc. Opinii cu privire la orientările actuale din cercetarea românească a orașului medieval*, în „H.U.”, I (1993), 1, pp.9-18.

Matei, Mircea D., *Câteva precizări cu privire la contribuția arheologiei la cunoașterea civilizației urbane medievale românești*, în „H.U.”, II (1995), 1-2, pp. 47-56.

Matei, Mircea D., *Geneză și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească*, Iași, Helios, 1997.

Matei, Mircea D., *Studii de istorie orășenească medievală (Moldova, sec. XIV-XVI)*, ed. a II-a, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2004.

Mihailescu, Constantin, *Clima și hazardurile Moldovei. Evoluția, starea, predicția*, Licorn, Chișinău, 2004.

Polevoi, L. L., *Očerki istoričeskoj geografii Moldavii XIII-XV vv.*, Știința, Kișinev, 1979.

Polevoi, L. L., *Gorodskoe gončarstvo Pruto-Dnestrovija v XIV veke*, „A.N.M.S.S.R.”, Kișinev, 1969.

Pușcașu, Nicolae N., Pușcașu Voica-Maria, *Mărturii de civilizație și urbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iașilor*, „R.M.M.”, XIV (1983), 2, pp.20-64.

Pușcașu, Nicolae N., Pușcașu Voica-Maria, *Mănăstirea Sf. Sava. Monografie Arheologică*, Iași, Trinitas, 2005.

Spinei, Victor, *Cetatea Albă în însemnările de călătorie ale pelerinilor ruși din secolele XIV-XV*, în *Nașterea română, idealuri și realități istorice*. Acad. Cornelia Bodea la 90 de ani, coord. Al. Zub, V. Achim, N. Pienaru, București, Ed. Academiei Române, 2006, p.483-491.

Spinei, Victor, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău. Universitas, 1994.

Spinei, Victor, *La genèse des villes médiévales de Moldavie*, în *The Colloquia of the XIIIth International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Forlì (Italia) – 1996, 14: Archaeology and History of the Middle Ages*, Forlì, „A.B.A.C.O.”, 1996.

Spinei, Victor, *The Great Migrations in the East and South of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*. Cluj Napoca, Istros, 2003.

Tafrali, Orest, *Curțile Domnești din Iași*, în „A.A.”, 7-8 (1931-32) Iași, pp.72-88.

Tufescu, Victor, *România. Natura, om, economie*, București, Ed. Științifică, 1974.

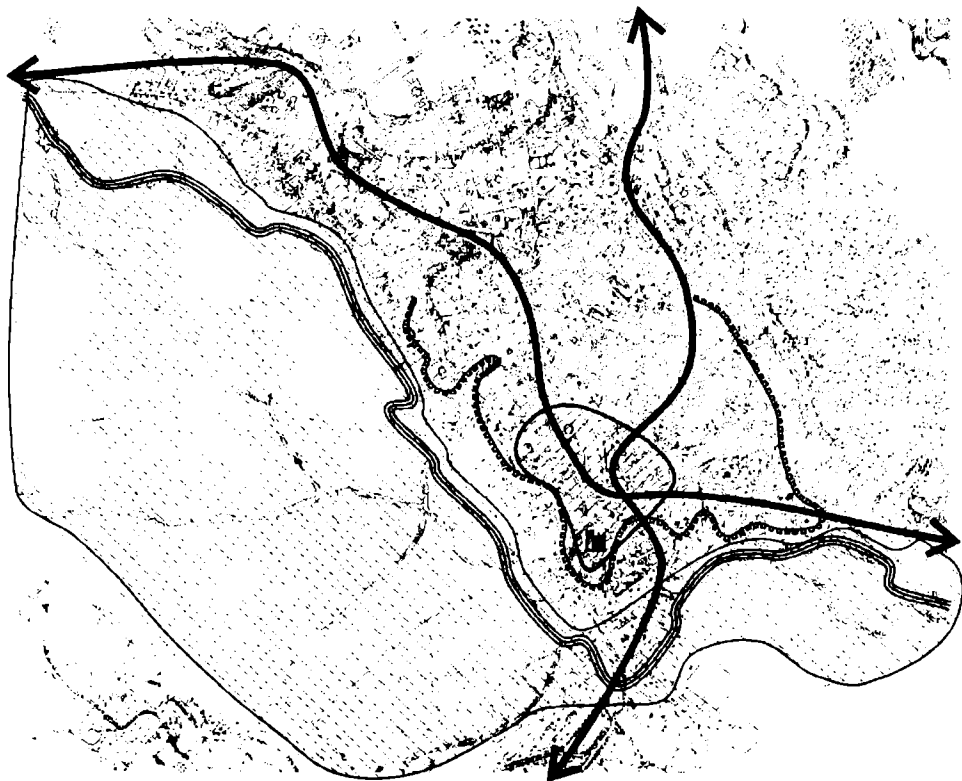

Fig. 1

Orașul Iași. Elaborare folosind ca fundal planul lui G. Bayardi.

Sunt marcate: cursul Bahluiului, șesul inundabil (cu hașură oblică dublă), axele majore de comunicare, limita terasei inferioare, curtea domnească și perimetrul probabil al târgului la mijlocul secolului al XV-lea (cu hașură oblică simplă).

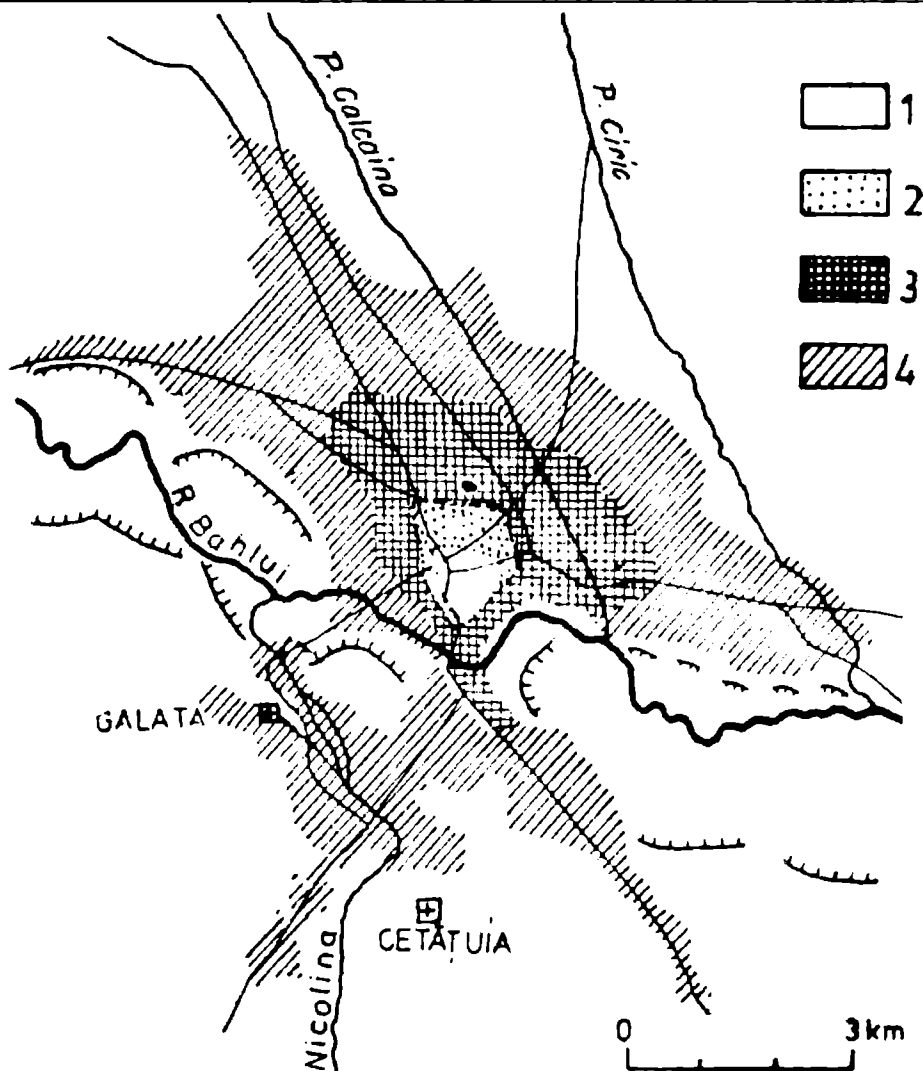

Fig. 2

Extinderea teritorială a oraşului Iaşi. Secolele XIV-XV (1), secolul al XVI-lea (2), secolul al XVII-lea (3), secolele XVIII-XIX (4) (apud Alexandru Andronic, *Iaşi până la mijlocul secolului al XVII-lea. Geneză şi evoluţie*, Iaşi, 1986, p.89, fig.1).

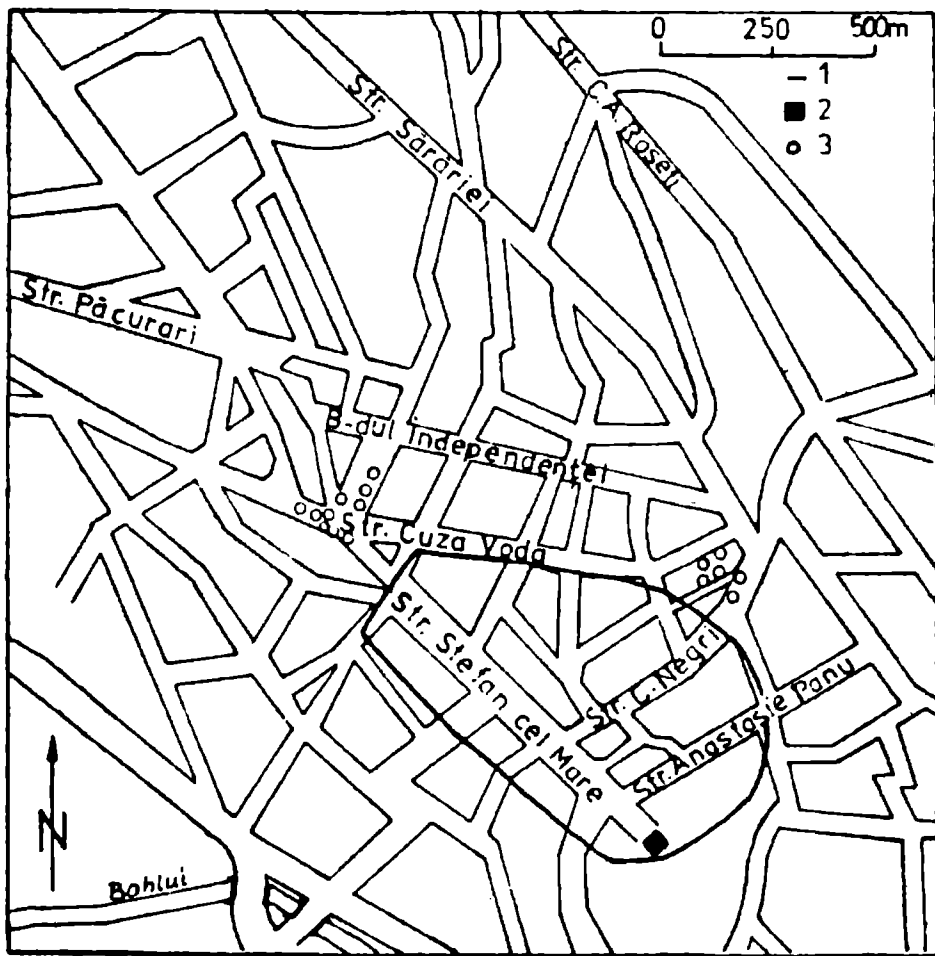

Fig. 3

Extinderea târgului medieval Iași. Perimetrul târgului în perioada secolelor XIV-XV (1), Curtea domnească (2), cuptoare de olar (3) (*Ibidem*, p.89, **fig.2**).

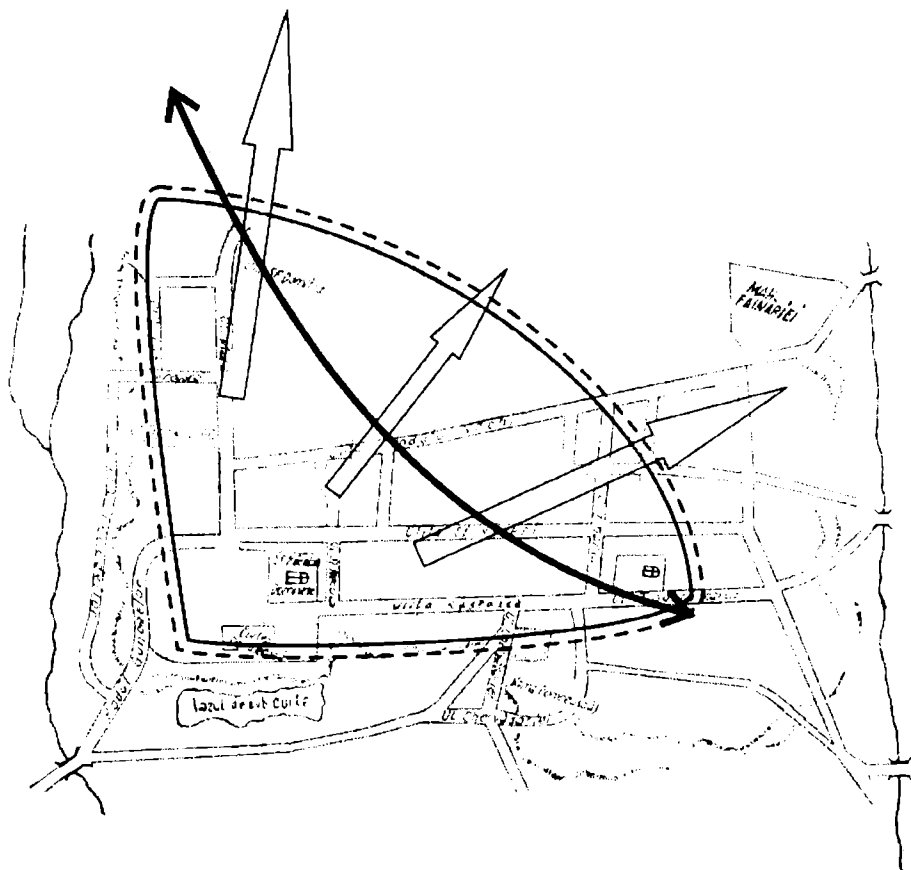

Fig. 4

Axul major regional și direcțiile de creștere ale târgului medieval. Elaborare având la bază planul reperelor din zona Curții în secolul al XVII-lea (apud Dan, Bădărau, Ioan, Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p.40), cf. fig.8.

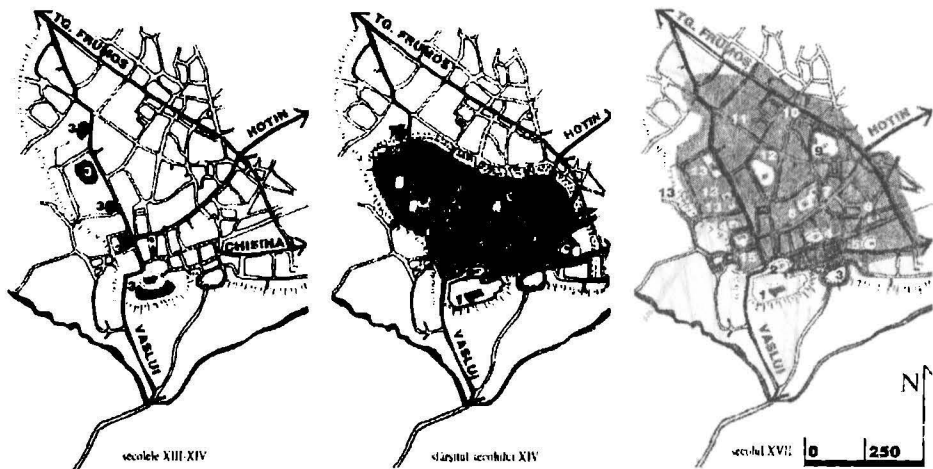

Fig. 5

Etapale de probabile extindere a sistemului de fortificații al târgului medieval Iași (apud Teodor Octavian Gheorghiu, *Cetățile orașelor. Apărarea urbană în centrul și estul Europei*, București, 2000, p.112).

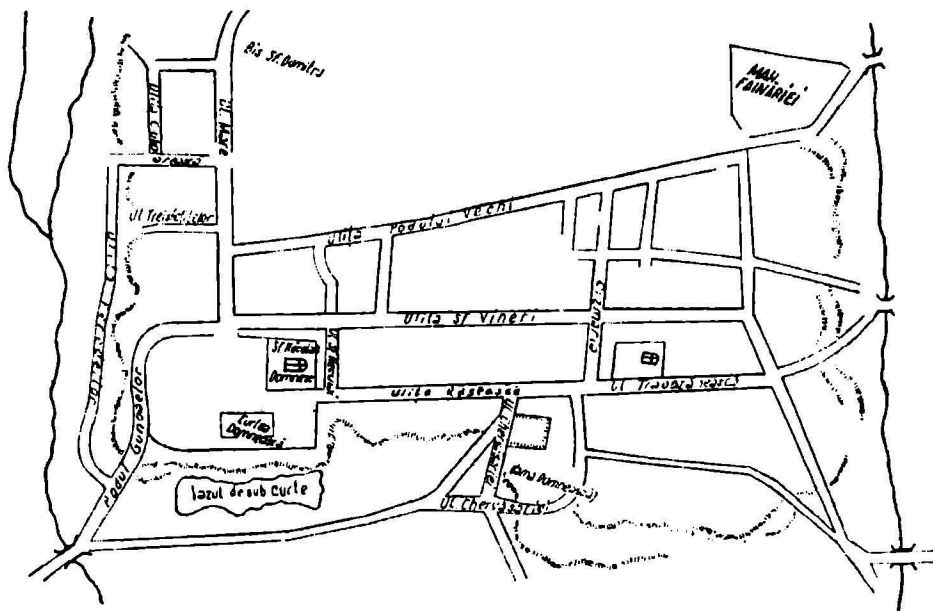

Fig. 7

Zona curții domnești. Principalele repere (apud D. Bădărau, I. Caproșu, *op.cit.*, p.40).

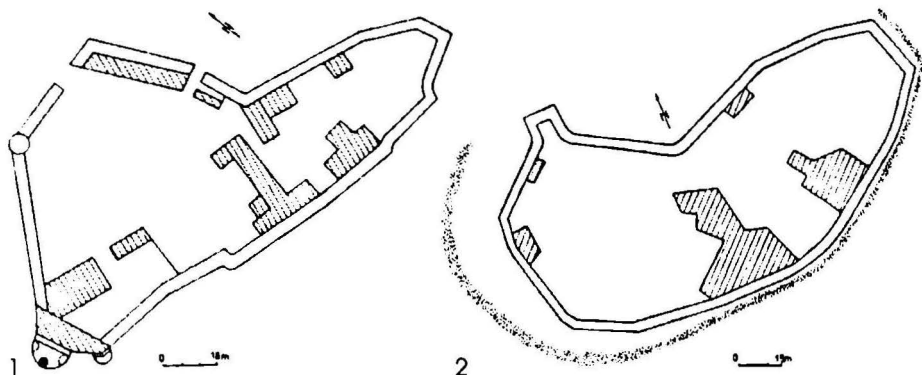

Fig. 8

Curtea domnească din Iași conform hărților din secolul al XVIII-lea: 1769 (1), 1790 (2) (apud Al. Andronic, *op.cit.*, p.138, fig.56).

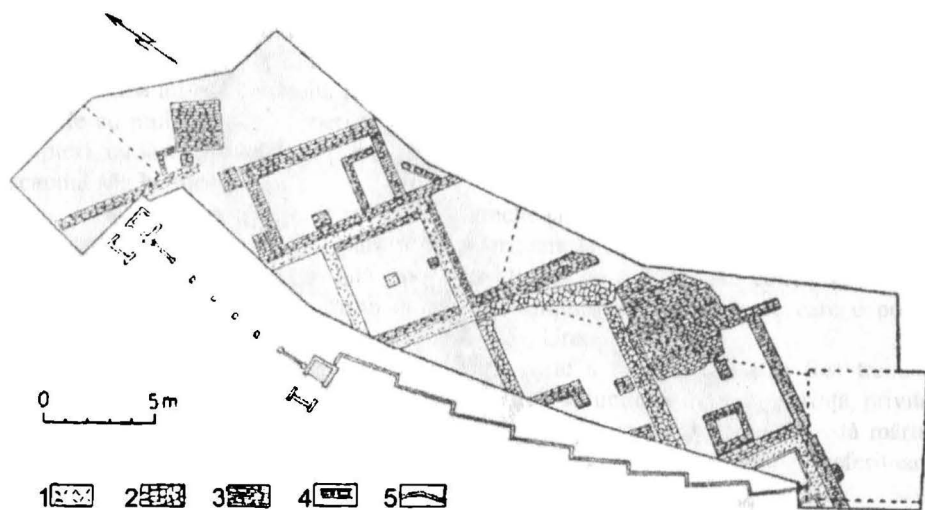

Fig. 9

Fragmente din fundațiile Curții domnești, excavate arheologic în zona Teatrului de Vară. Secolul al XV-lea (1), secolul al XVI-lea (2), secolul al XVII-lea (3), conductă de olane (4), limita Teatrului de Vară (5) (*Ibidem*, p.92, fig.6).

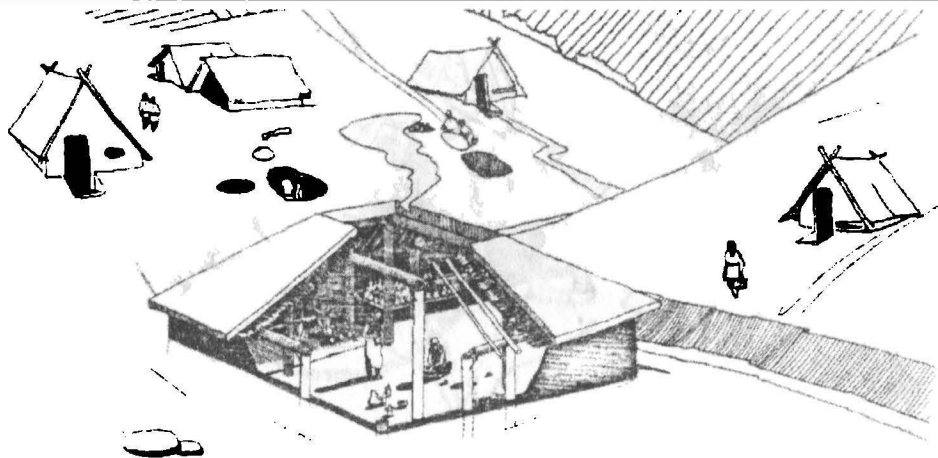

Fig. 10

Cartierul olarilor și încercare de reconstituire a unui atelier de olar din orașul medieval de la Costești (Rep. Moldova), secolul al XIV-lea (*Ibidem*, p.58, **fig XVI**).